

2021 metų gegužės mėnesį Vytauto Didžiojo universiteto Andrejaus Sacharovo demokratijos plėtros tyrimų centras organizavo žmogaus teisių aktyvisto, Nobelio taikos premijos laureato Andrejaus Sacharovo 100-ųjų gimimo metinių minėjimą, kuriam skirti renginiai vyko beveik metus. Šis specialus „Darbų ir dienų“ numeris vainikuoja reikšmingą sukaktį ir dar kartą primena jubilato nuopelnus.

Ne tik simboliniai motyvai – šimtmečio proga ir noras įamžinti Sacharovo svarbą – lėmė šio numerio idėją, bet ir akademiniai uždaviniai: revizuoti anuo-metinį žmogaus teisių diskursą, ieškant ryšio tarp išmoktų frazių ir tebeaugančio nesusikalbėjimo. Šiandien, kai gyvenimas tiesiog persmelktas medijų kuriamos tikrovės ir komiksų veikėjų, realūs herojai tyliai nugula užmarštin. Visgi organi-zuojant minėjimo renginius neapsiribota vienu ar kitu Sacharovo veiklų ir kūrybos detalių aptarimu, o buvo įtraukiami ir platesni pasvarstymai, tokie kaip žmogaus teisės regione.

Tačiau taip buvo prieš metus. Nepaisant laisvių varžymo Baltarusijoje, nemažė-jančių žmogaus teisių pažeidimų Rusijoje, pirmųjų migracijos krizės ženklų, visgi jokių karo ženklų nebuvo pastebėta. Tebeįmanomai ir pagrįstai atrodė ketinimas auginti susikalbėjimo viltis, o Sacharovo autoritetas ir padiktuotos pamokos neblo-gas būdas pasimokyti iš praeities, vengti nepagarbos žmogaus teisėms klaidų. Deja, viskas griuvo pernakt. Šiandien jau aišku, jog tokia strategija nebeįmanoma nesu-stabdžius Rusijos.

Žvelgiant į viešojo diskurso nuotaikas, atrodo, jog Rusijos tema yra itin tok-siška. Šiais laikais, kai noras apsivalyti nuo tikrų ar tariamų sovietinių relikvų, regis, pasiekė visuomenės emocionalumo ir valdžios entuziazmo piką, kalbėti net apie rusus disidentus darosi problemiška.

Kita vertus, ar ne disidentai vis įspėdavo pasaulį apie grėsmingas dabartinės Rusijos raidos konfigūracijas? Nepaisant nerimą kėlusio atotrūkio tarp deklaraty-vaus rūpesčio žmogaus teisėmis ir realaus jų nustūmimo į politinės darbotvarkės

paraštes Vakarų ir Rusijos dialoge, disidentų balsai taip ir likdavo neišgirsti. Šiandien nebesvarbu, kas buvo teisuus, o kas ne, – rusų nežmoniškas elgesys Ukrainoje diskreditavo visą tautą. Kada masiškai žūsta civiliai žmonės, kalbėti kažką pozityvaus apie Rusiją, pavyzdžiui, tvaresnę integraciją su Vakarais ar žmogaus teises, viešajame diskurse atrodo kiek šventvagiška. Ir vis dėlto, nepaisant visų Rusijos sukeltų baisių, reikėtų susimąstyti – o kas bus toliau? Pasikeis ar nepasikeis dabartinė administracija, vis vien svarbu kalbėti apie šalies ateitį. Reikės tiesti tiltus, kurti Europos ir Rusijos, jei ne sutaikymo, tai bent bendravimo scenarijus. Reikės turėti ne tik įpareigojančius normatyvus bei tam tikras sąlygas, bet ir įgalinančius simbolius, artimus tiek vieniems, tiek kitiems. Net ir patys ukrainiečiai karo nusikaltimų akivaizdoje pastebi – mes jokiais būdais negalime nusileisti iki jų lygio. Svarbu – išsaugoti žmogiškumą!

Andrejus Sacharovas buvo žmogus, neabejotinai savo pavyzdžiu įkvėpęs kovoms už laisvę bei žmogaus teises ištisas kartas ir nubrėžęs sektinas kryptis daugeliui šiame lauke veikiančių organizacijų. Sacharovo palikimas yra aktualus ir šiandieninių įvykių sukuryje, tai priminimas, kad žmogaus teisės ir demokratiškumo principai niekada nenuvertės. Visada yra grėsmių ir iššūkių, kuriuos reikia įveikti. Neatsitiktinai jis kalbėjo ne tik apie politiką, lygiai taip pat neatskiriama žmogaus teisių dedamąja jam buvo moraliniai klausimai. Šiandieninių įvykių sukuryje tenka konstatuoti – deja, šis raudas pralaimėtas... ir gana skaudžiai. Klausimas mums visiems – ko išmoksime? Perfrazuojant Sacharovą, turime kovoti su iliuzija, kad pažanga įmanoma pasitelkus technologijas ir prievartą, o ne laikantis žmogaus teisių ir laisvių. Pažanga be laisvės ir nuoširdžios pagarbos vienas kitam neįmanoma.

„Darbų ir dienų“ 77 numerio monografinėje dalyje Dainius Genys straipsnyje „Andrejaus Sacharovo žmogaus teisių samprata: tarp tikėjimo pažanga ir išpareigojimo žmonijai“ primena Sacharovo žmogaus teisių sampratos ištakas ir paaiškina, kaip jas suprato didysis mąstytojas. Ilona Strumickienė straipsnyje „Savo šaliai ir pasauliui: Andrejus Sacharovas ir lietuviai išeiviai apie atsakomybę, vystymąsi ir aplinkosaugą“ įdomiai susieja mokslo bendruomenės pažangos diskursą ir jo svarbą Sovietų Sąjungai bei okupuotai Lietuvai. Tomo Kavaliausko straipsnis „Rusijos disidentų tipai iki ir po Sovietų Sąjungos griūties“ savotiškai praplečia tematiką grąžindamas skaitytoją prie įvykių Rusijoje ir kartu reziumuodamas disidentinio judėjimo likimą (ir pokyčius) po Sąjungos griūties. Galiausiai Dovelės Budrytės straipsnis „Aktyvi atmintis ir žmogaus teisės: romų genocido įamžinimas Lietuvoje“ išryškina atminties svarbą konceptualiai žmogaus teisių sampratai. Užbaigia monografinę dalį Roberto van Voreno asmeninė refleksija, kurioje apžvelgiama daugiau nei tris dešimtmečius besitęsianti jo veikla žmogaus teisių srityje. Straipsnis „Visuomenė

ir individas: nuo sovietinės psichiatrijos teroro iki COVID-19“ parengtas jo viešos paskaitos, skaitytos per profesoriaus inauguraciją, pagrindu.

„Kronikoje“ publikuojama Neringos Gališanskytės parengta apžvalga apie Demokratijos plėtros tyrimų centro parodą „Andrejus Dmitrijevičius Sacharovas – epochos žmogus“. Skiltyje, skirtoje recenzijoms, Andrius Švarplys polemizuoja su šio numerio autoriumi Tomu Kavaliausku ir trumpai apžvelgia temas, kurios keliamos 2020 metais jo publikuotoje monografijoje „Permaininga Europa. Politinės moralės, geopolitikos ir tapatybės permainos nuo Sovietų Sąjungos žlugimo iki 2020-ųjų COVID-19 pandemijos“.

Įvairialypės tematikos straipsnių dalyje svarstymų objektas yra kalba, tekstai ir jų žanrai, ideologijos apraiškos bei santykis su mąstymu. Kiekvienas jų savaip pristato turinio ir raiškos, tikrovės atspindžių ir kalbos ženklų reikšmes, laike nutolusių ir dabar sukurtų tekstų savitus bruožus. Romos Bončkutės, Aušros Urbanavičiūtės ir Domo Junelio straipsniai, nors ir priklauso skirtingoms humanitarinių mokslų kryptims – literatūrologijai, kalbotyrai ir filosofijai – siejamos bendro vardiklio ir tyrimų objekto, t. y. kalbos. Šią temą tęsia ir „Atradimų“ skiltyje publikuojamas Sigitos Barniškienės išverstas Manfredo Kleino straipsnis apie lietuvininkų ir vokiečių kalbų kontaktus XIX amžiuje Mažojoje Lietuvoje. Kitas šios skilties tekstas, parengtas Martyno Butkaus, detalai nagrinėja tarpukario Lietuvos organizacijų statistiką.

Tikimės, kad naujų įžvalgų ir peno apmąstymams šiame numeryje ras skirtingų intelektualinių pomėgių turintys skaitytojai.

Prof. Rūta Petrauskaitė,
žurnalo *Darbai ir dienos* vyriausioji redaktorė

77 numerio sudarytojai
dr. Dainius Genys ir prof. Robert van Voren